

Остапченко Олена Вадимівна, старший викладач
кафедри української мови Київського університету
імені Бориса Грінченка

ТЕСТ-ГРА ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ МОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Серед норм літературної мови, дотримання яких є чи не найголовнішим показником загальної культури особистості, «свідоме і стилістично точне слововживання – надійний помічник в оволодінні скарбами рідної мови» [4, 18].

Лексичні норми української мови кодифіковано насамперед у словниках. Тож так важливо для молоді людини, майбутнього фахівця, досконало оволодіти умінням використовувати ці могутні чинники мовної культури – довідники, лінгвістичні й енциклопедичні лексикони, про які Анатоль Франс справедливо й напрочуд влучно сказав: «Це всесвіт, розташований в алфавітному порядку».

Однак механічне, «словникове» опанування мовою може, навпаки, загальмувати живе мислення. Від цього застерігав ще Олександр Потебня: «Як правило, ми розглядаємо слово у тому вигляді, як воно подається у словниках. Це аналогічно тому, якби ми розглядали рослину, якою вона є в гербарії, тобто не так, як вона живе, а як штучно підготовлена до цілей пізнання». Увага до «живого» слова в усьому розмаїтті його семантичних варіантів, сполучуваності в контексті, місця в загальній лексичній системі, походження, сфери застосування в процесі спілкування, емоційно-стилістичного забарвлення – необхідна умова оволодіння лексичним рівнем мовної системи, що є основою для формування комунікативної компетентності учнів. Успішне досягнення означених дидактичних цілей значною мірою залежить від вибору форм і прийомів роботи зі словом як об'єктом лінгвістики, одиницею мовної системи, з одного боку, і елементом образного, художнього мислення, компонентом зв'язного висловлювання, з другого боку.

Спираючись на досвід педагогічної діяльності, пропонуємо для реалізації завдань якісної лексичної підготовки учнів поряд з традиційними методами, які передбачають домінування насамперед інтелектуальної сфери, застосувати ігрові методи навчання, що сприяють розвитку всіх рис особистості.

Особливості навчальних ігрових завдань полягають у їх спрямованості передусім на самоствердження молоді людини в колективі, орієнтуванні на комунікативну діяльність і, звичайно, стимулюванні допитливості, живого інтересу до такого багатогранного явища, яким є мова.

Лінгвістичний матеріал, запропонований у тестах, можна використати, приміром, для організації гри-змагання на швидкість виконання завдань, конкурсу знавців лексики, мовної вікторини тощо. Ігри-вправи будуть доречними на заняттях, вони можуть бути також елементами домашніх завдань. Головне у виборі формату навчальної ігрової діяльності – не втратити ті складники, що забезпечують її дієвість і продуктивність: активізацію мислення й мовленнєвої поведінки учнів; високий ступінь залучення їх до процесу учіння; взаємодію учнів один з одним та з викладачем; емоційність і творчий характер заняття; самостійність у прийнятті рішень.

Завдання ігрових тестів, які ми об'єднали під назвою "Не бійтесь заглядати у словник", покликані передусім пробуджувати в учнів чуття мови і тим самим збагачувати словниковий склад їх мовлення. Такі тести слід розглядати саме як дидактичну гру в інтегрованому вияві всіх її функцій – спонукальної, комунікабельної, самореалізації, розвивальної, розважальної, діагностичної, корекційної, але не як засіб контролю. Мета застосування такого проблемного завдання – передусім збудити інтерес до слова. Завдання вчителя – спрямувати допитливість учнів на поглиблення знань, на роботу з довідковими джерелами, зі словниками, довідниками. Адже не досить лише відгадати слово чи правильний варіант його значення, а слід семантизувати всі лексеми, запропоновані в тесті, з'ясувати при потребі їх походження, особливості функціонування в різних стилях мови, сполучуваність з іншими словами тощо.

Така дидактична гра, всупереч своїй позірній легкості, а іноді й гумористичному забарвленню, вимагає самостійного бачення проблеми в поданій інформації, визначення шляхів її вирішення. Правильна відповідь може бути обрана інтуїтивно чи на основі реального знання семантики слова, але в будь-якому разі слід заохочувати учнів до перевірки своєї гіпотези за словником, адже гра так і називається – "Не бійтесь заглядати у словник".

Тест-гра "До джерел слова"

1. **Бортъ** -
 - а) вулик, видовбана колода (застар.);
 - б) густий хвойний ліс;
 - в) дерев'яний човен з плоским дном.
2. **Вагадло** -
 - а) маятник у годиннику (застар.);
 - б) пристрій для зважування, терези;
 - в) витівник, жартівник.
3. **Віно** -
 - а) посаг нареченої;
 - б) заплетені в косу квіти і зелені гілочки;
 - в) сорт винограду.
4. **Вірлиця** -
 - а) незрадлива кохана, жінка;
 - б) дрібна хижа тварина з цінним хутром;
 - в) орлиця (діалект.).
5. **Волочило** -
 - а) сталева дошка для волочіння дроту;
 - б) чоловік, що упадає коло жінок, залицьальник;
 - в) людина без постійної роботи і місця проживання.
6. **Ворвань** -
 - а) злидарі, волоцюги (збірн.);
 - б) жир з морських тварин чи риб;
 - в) річкова затока, де розміщується порт.
7. **Ворина** -
 - а) злодій, крадій (розм.);
 - б) недобрий час, лиха година;
 - в) жердина.

8. **Ворок** -
- а) мішечок для відціджування сиру;
 - б) імла, туман;
 - в) рішення суду, присуд.
9. **Вудвуд** -
- а) птах одуд (діалект.);
 - б) назва графства в Англії;
 - в) вудилище з довгою линвою на зразок спінінга.
10. **В'юшка** -
- а) перша страва з риби;
 - б) весела, жвава дитина;
 - в) засувка на димоході.
11. **Кормига** –
- а) неволя, ярмо;
 - б) стерно для направлення судна, човна;
 - в) вітрило, парус.
12. **Коцюба** -
- а) палиця для гри в гольф;
 - б) міфічна істота;
 - в) кочерга.
13. **М'ятниця** -
- а) одна з русалок у давніх віруваннях слов'ян;
 - б) день тижня у наших пращурів;
 - в) посудина, в якій розминають картоплю або крупу.
14. **Плачинда** -
- а) виріб із прісного тіста, пиріг;
 - б) молочний продукт, сир;
 - в) ткане покривало чи скатерть.
15. **Світлина** -
- а) чиста, світла, парадна кімната;
 - б) жіноче ім'я у болгар;
 - в) фотографія.
16. **Шаля** -
- а) тарілка для зважування на терезах;
 - б) надмірне збудження, хвилювання;
 - в) велика шовкова чи шерстяна хустка.
17. **Шульга** -
- а) шуліка, коршун;
 - б) лівша, ліворука людина;
 - в) корж, политий медом.
18. **Ядуха** -
- а) задишка, астма;
 - б) міфічна істота, болотяна мавка;
 - в) жіноче ім'я (заст.).

Варіант 1

1. Автохтон (книж.)

- а) абориген;
- б) двигун;
- в) автогонщик.

2. Адепт (книж.)

- а) перемикач;
- б) послідовник;
- в) ад'ютант.

3. Аннали

- а) мережа (каналів);
- б) метод, прийом;
- в) літопис.

4. Комонник (заст.)

- а) вершник;
- б) комірник;
- в) швейцар.

5. Копистка

- а) підкова;
- б) стіжок (сіна);
- в) мішалка.

6. Лемішка

- а) лезо (плуга);
- б) каша;
- в) ложка.

Варіант 2

1. Атрамент (заст.)

- а) чорнило;
- б) супровід (музичний);
- в) голосіння.

2. Баюра

- а) укріплення;
- б) калюжа;
- в) кошик.

3. Блават (діалект.)

- а) волошка;
- б) сталь;
- в) прапор.

4. Легіт

- а) вітерець;
- б) юнак;
- в) посланець.

5. Машкара

- а) комахи;
- б) танець;
- в) маска.

6. Опанча (застар.)

- а) плащ (без рукавів);
- б) данина;
- в) обійстя.

Варіант 3

1. Вакації

- а) чагарник;
- б) канікули;
- в) відвідини.

2. Дерен

- а) стерня;
- б) птах;
- в) кизил.

3. Карафа

- а) графин;
- б) антилопа;
- в) валіза.

4. Підсоння

- а) галявина;
- б) дрімота;
- в) клімат.

5. Плевели (книжн., заст.)

- а) бур'яни;
- б) блюдця;
- в) водорості.

6. Рамена

- а) цигани;
- б) ромашка (садова);
- в) плечі.

Варіант 4

1. Кітва

- а) вівця;
- б) якір;

4. Рейтар

- а) кавалерист;
- б) суддя;

- в) стрічка.
2. Рокита
а) горобина;
б) верба;
в) граблі.

- 3. Слоїк**
а) пляшечка;
б) черв'як;
в) тістечко.

- в) журналіст.
5. Руно
а) руїна;
б) шерсть;
в) жваво (прислівник).

- 6. Яхонт**
а) корабель;
б) управитель;
в) сапфір.

Тест-гра "Синоніми: третій не зайвий"

Визначте, в якому рядку до виділеного у словосполученні слова є два синоніми:

Варіант 1

- Статечний чоловік:**
а) поважний, солідний;
б) літній, заможний;
в) серйозний, рішучий.
- Обов'язково приїду:**
а) точно, правильно;
б) беззастережно, безпідставно;
в) неодмінно, конче.
- Енергійний юнак:**
а) завзятий, старанний;
б) активний, діяльний;
в) позитивний, щирий.
- Вибагливий характер:**
а) примхливий, вимогливий;
б) вередливий, притаманний;
в) вигадливий, цікавий.
- Легковажний вчинок:**
а) пустопорожній, вигаданий;
б) несерйозний, бездумний;
в) вітряний, шкідливий.
- Даремний заклик:**
а) безплідний, безуспішний;
б) безрезультатний, непродуманий;
в) неуспішний, жалюгідний.

Варіант 2

- Лагодити взуття:**
а) підправляти, з'єднувати;
б) ремонтувати, ладнати;
в) спрямовувати, керувати.
- Тихий сум:**
а) журба, меланхолія;
б) туга, слабкість;
в) мінор, мажор.
- Душевний смуток:**
а) скорбота, кволість;
б) зажура, втома;
в) жаль, нудьга.
- Негода за вікном:**

- а) непогода, сльота;
 - б) ожеледь, гроза;
 - в) дощовиця, злива.
5. **Моторний хлопець:**
- а) цікавий, кмітливий;
 - б) рухливий, жвавий;
 - в) проворний, спритний.
6. **Мимохіть заблукали:**
- а) ненароком, випадково;
 - б) часом, коли-не-коли;
 - в) незабаром, невдовзі.

Тест-гра "Синоніми: не пара"

Визначте, які пари слів не є синонімами:

Варіант 1

1. а) вогнище, багаття;
б) варта, вахта;
в) водопровід, водогін.
2. а) білка, вивірка;
б) фотографія, світлина;
в) небога, неборак.
3. а) арбітр, суддя;
б) ліжко, краватка;
в) бузковий, ліловий.
4. а) індустрія, промисловість;
б) космонавт, астронавт;
а) облуда, недолік.
5. а) доля, частка;
б) доля, фатум;
в) доля, фортуна.
6. а) Водохрестя, Йордан;
б) лідер, керманіч;
в) водоспад, водостік.

Варіант 2

1. а) наріжний, кутній;
б) вважати, рахувати;
в) гребувати, гидувати.
2. а) плекати, виховувати;
б) плебей, простолюдин;
в) стрічка, рядок.
3. а) плівка, стрічка;
б) арсенал, зброярня;
в) актор, митець.
4. а) хиба, вада;
б) недоліки, нестатки ;
в) пара, двійко .
5. а) блукати, подорожувати;
б) бродити, тинятися;
в) швендяти, вештатися .
6. а) горизонт, видноколо;
б) овид, гедзь;
в) обрій, небосхил .

Тест-гра "Антоніми: боротьба протилежностей"

Визначте, в якому рядку слова утворюють антонімічну пару:

Варіант 1

- а) корисний - шкідливий;
б) вигідний - надійний;
в) благодотворний - мерзенний.
- а) різноманітний - багатогранний;
б) подібний - різний;
в) схожий - індивідуальний.
- а) рідкий - звичайний;
б) дивовижний - рідкий;
в) рідкий - густий.
- а) брутальний - ніжний;
б) грубий - товстий;
в) лагідний - потворний.
- а) рухомий - динамічний;
б) рухливий - в'ялий;
в) свіжий - активний.
- а) доводити - спростовувати;
б) заперечувати - наполягати;
в) аргументувати - пояснювати.

Варіант 2

- а) абсолютно - відносно;
б) абсолютно - цілком;
в) відносно - частково.
- а) авангард - периферія;
б) авангард - ар'єргард;
в) окраїна - околиця.
- а) розбір - зіставлення;
б) аналіз - розбір;
в) аналіз - синтез.
- а) мілкий - глибокий;
б) мілкий - великий;
в) мілкий - високий.
- а) морок - сутінь;
б) світло - вечір;
в) світло - морок.
- а) економно - ощадливо;
б) ощадливо - марнотратно;
в) ощадливо – дбайливо.

Варіант 3

- а) чемний – вихований;
б) гречний – нечемний;
в) ввічливий – гречний.
- а) грубий – брутальний;
б) делікатний – бурлескний;
в) грубий – делікатний.
- а) гідність – достоїнство;

- б) достоїнство – вада;
- в) вада – хиба.
- 4. а) тотожність – аналогія;
- б) тотожність – різниця;
- в) різниця – одностайність.
- 5. а) сильний – кволий;
- б) кволий – слабкий;
- в) слабкий – здоровий.
- 6. а) апогей – вершина;
- б) низина – перигей;
- в) занепад – розквіт.

Варіант 4

- 1. а) хвалити – гудити;
- б) гудити – сварити;
- в) сварити – ганити.
- 2. а) чесний – таємний;
- б) чесний – підлий;
- в) підлий – ганебний.
- 3. а) вередити – вередувати;
- б) ятрити – вередити;
- в) ятрити – гоїти.
- 4. а) альтруїзм – егоїзм;
- б) егоїзм – самозакоханість;
- в) безкорисливий – альтруїстичний.
- 5. а) шана – повага;
- б) зневага – пошана;
- в) презирство – погорда.
- 6. а) талант – бездарність;
- б) талант – безталання;
- в) талант – невдача.

Тест-гра "Пароніми: подібні, але не однакові"

Визначте рядок, у котрому всі слова логічно сполучаються з поданим словом. Назвіть також паронім, з яким поєднуються слова двох інших рядків.

Варіант 1

- 1. **Познайомити:**
 - а) з планом, з рішенням;
 - б) з другом, з письменником;
 - в) з текстом, з виданням;
- 2. **Буря:**
 - а) сніговий, сильний;
 - б) водяний, високий;
 - в) пінявий, темний.
- 3. **Варта:**
 - а) трудова, ювілейна;
 - б) благородна, ударна;
 - в) озброєна, почесна.
- 4. **Визволяти:**
 - а) Вітчизну, полонених;
 - б) квартиру, дорогу;
 - в) час, енергію.

5. Вигляд:

- а) граматичний, доконаний;
- б) загальний, зовнішній;
- в) мальовничий, рум'яний.

6. Виголошувати:

- а) назележність, закон;
- б) наказ, вирок;
- в) промову, тост.

Варіант 2

1. Приділяти:

- а) увагу, час;
- б) кошти, ресурси;
- в) кислоту, запах.

2. Диктат:

- а) політичний, родинний;
- б) контрольний, вибірковий;
- в) творчий, усний.

3. Відзначати:

- а) адресу, місце;
- б) переможців, ювілей;
- в) мету, напрямок.

4. Заклик:

- а) терміновий, своєчасний;
- б) святковий, бойовий;
- в) судовий, телефонний.

5. Уявлення:

- а) про щось, загальне;
- б) творче, багате;
- в) дитини, поета.

6. Тактичний:

- а) вчинок, поводження;
- б) чоловік, прохання;
- в) хід, план.

Варіант 3

1. Викривати:

- а) тему, конфлікт;
- б) секрет, талант;
- в) злочин, махінації.

2. Оплата:

- а) праці, податку;
- б) гонорару, зарплати;
- в) грошей, премії.

3. Вирішальний:

- а) протест, боротьба;
- б) чинник, момент;
- в) виступ, відсіч.

4. Висвітлення:

- а) вуличне, електричне;
- б) штучне, сонячне;
- в) повне, глибоке.

5. Відношення:

- а) синтаксичні, смислові;
- б) дружні, товариські;
- в) державні, офіційні.

6. Водний:

- а) лілія, птах;
- б) простір, транспорт;
- в) крапля, бризки.

Варіант 4

1. В'язи:

- а) скрутити, звернути;
- б) напружити, розслабити;
- в) тренувати, розтирати.

2. Говірковий:

- а) дівчина, клас;
- б) мовлення, слово;
- в) дідусь, молодиця.

3. Голосовий:

- а) сміх, дзвін;
- б) хор, гармонь;
- в) щілина, апарат.

4. Гуманістичний:

- а) закон, суспільство;
- б) взаємини, професія;
- в) твір, ідеал.

5. Освічений:

- а) яскраво, місяцем;
- б) людина, народ;
- в) сік, розчин.

6. Особовий:

- а) дієслово, речення;
- б) річ, архів;
- в) життя, досвід.

Варіант 5

1. Дипломатичний:

- а) проект, завдання;
- б) прийом, відносини;
- в) спеціаліст, інженер.

2. Жорсткий:

- а) волосся, поверхня;
- б) вчинок, ворог;
- в) дійсність, звичай.

3. Дільниця:

- а) виборча, лікарська;
- б) земельна, родюча;
- в) присадибна, дослідна.

4. Дослід:

- а) передовий, життєвий;
- б) власний, практичний;
- в) лабораторний, хімічний.

5. Дружний:

- а) весна, робота;
- б) жарт, слово;

в) прийом, порада.

6. Економіка:

- а) світова, високорозвинута;
- б) сувора, постійна;
- в) значна, велика.

Варіант 6

1. Ефективний:

- а) зовнішність, вигляд;
- б) танець, жест;
- в) ліки, заходи.

2. Формулювати:

- а) уряд, групу;
- б) тему, речення;
- в) характер, погляди.

3. Становлення:

- а) характеру, літературної мови;
- б) особи, факту;
- в) рекорду, ділових зв'язків.

4. Шумовий:

- а) приголосний звук, стадіон;
- б) натовп, потік;
- в) ефект, прилад.

5. Шкірний:

- а) покрив, подразнення;
- б) завод, промисловість;
- в) диван, футляр.

6. Талан:

- а) поетичний, художній;
- б) гіркий, нещасний;
- в) яскравий, самобутній.

Ключ до тесту-гри "До джерел слова":

1 - а, 2 - а, 3 - а, 4 - в, 5 - а, 6 - б, 7 - в, 8 - а, 9 - а, 10 - в, 11 - а, 12 - в, 13 - а, 14 - а, 15 - в, 16 - а, 17 - б, 18 - а.

Ключ до тесту-гри "Вибери синонім":

Варіант 1: 1 - а, 2 - б, 3 - в, 4 - а, 5 - в, 6 - б; **варіант 2:** 1 - а, 2 - б, 3 - а, 4 - а, 5 - в, 6 - а;
варіант 3: 1 - б, 2 - в, 3 - а, 4 - в, 5 - а, 6 - в; **варіант 4:** 1 - б, 2 - б, 3 - а, 4 - а, 5 - б, 6 - в.

Ключ до тесту-гри "Синоніми: третій не зайвий"

Варіант 1: 1 - а, 2 - в, 3 - б, 4 - а, 5 - б, 6 - а; **варіант 2:** 1 - б, 2 - а, 3 - в, 4 - а, 5 - б, 6 - а.

Ключ до тесту-гри "Синоніми: не пара"

Варіант 1: 1 - б, 2 - в, 3 - б, 4 - а, 5 - а, 6 - в; **варіант 2:** 1 - б, 2 - в, 3 - в, 4 - б, 5 - а, 6 - б.

Ключ до тесту-гри "Антоніми: боротьба протилежностей"

Варіант 1: 1 - а, 2 - б, 3 - в, 4 - а, 5 - б, 6 - а; **варіант 2:** 1 - а, 2 - б, 3 - в, 4 - а, 5 - в, 6 - б;
варіант 3: 1 - б, 2 - в, 3 - б, 4 - б, 5 - а, 6 - в; **варіант 4:** 1 - а, 2 - б, 3 - а, 4 - а, 5 - б, 6 - а.

Ключ до тесту-гри "Пароніми: подібні, але не однакові"

Варіант 1: 1 - б, 2 - а, 3 - в, 4 - а, 5 - б, 6 - в; **варіант 2:** 1 - а, 2 - а, 3 - б, 4 - б, 5 - а, 6 - в;
варіант 3: 1 - в, 2 - а, 3 - б, 4 - в, 5 - а, 6 - б; **варіант 4:** 1 - а, 2 - б, 3 - в, 4 - в, 5 - б, 6 - а.
варіант 5: 1 - б, 2 - а, 3 - а, 4 - в, 5 - а, 6 - а; **варіант 6:** 1 - в, 2 - б, 3 - а, 4 - в, 5 - а, 6 - б.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.–К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003.–1440с.
2. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник.-К., 1995.
3. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. - К.: Рад.шк., 1986.
4. Довідник з культури мови / За ред. С. Я. Ермоленко. — К.: Вища школа, 2005. — 400 с.
5. Культура української мови: Довідник / За ред. В. М. Русанівського. — К.: Либідь, 1990. — 394 с.
6. Полюга Л. М. Словник антонімів. — К.: Рад. школа, 1987. — 173 с.
7. Потебня А. А. Мысль и язык. – К.: Синто, 1993. – 191 с.
8. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. — К.: Знання. 2004. — 367 с.
9. Словник української мови: В 11 т. - К.: Наук. думка, 1970 – 1980.
10. Словник іншомовних слів / Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. — К.: Наукова думка, 2000. — 680 с.
11. Словник синонімів української мови: У 2-х т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. — К.: Наук, думка, 1999—2000.